

MISIR EYALETİNİN TEŞKİLİ DÖNEMİNDE İKİ BEYLERBEYİ SORUŞTURMASI

(An Investigation Against Two *Beylerbeyis* in the Formative
Period of the Province of Ottoman Egypt)

Mehmet İPŞİRLİ*

ÖZET

XVI. asır ortalarında devletin güç ve iktidarının zirvede olduğu, bürokrasinin yerleşmiş, hak hukuk kavramlarının Batılı gözlemcilerin bile hayranlığını çektiği bir dönemde mali uygulamalara yönelik tahkikatlar bir çok bakımdan değerlendirilmeğe layık niteliktedir. Bu tür olayların o asırda nâdir olmadığı, değişik örneklerinin bulunduğu bilinmelidir. Başka mevzular bir tarafa sadece Mısır eyalet gelirlerinin tahsili ve yerli yerinde sarf edilmesi, irsaliyesinin gönderilmesi mevzuunda bile o asırda kaç tane tahkikat bulunmaktadır. Bu tahkikat devlet bürokrasisinin işleyişi, takibi ve gösterilen hassasiyet bakımından dikkat çekicidir.

Anahtar kelimeler: Mısır, mühimme defterleri, yolsuzluk, zulüm, Osmanlı imparatorluğu.

Abstract

Aspects of investigations of financial enforcement in the middle of the sixteenth century, a period in which the Ottoman state power reached its peak and the bureaucracy has already established and Western observers admired the concepts of law and rights, are worth to be reviewed. It must be noted that wide range of cases was not rare at that time. What is more, there were countless investigations of income collection, proper spending, sending of the delivery note in Ottoman Egypt. This investigation draws attention to functioning, tracking, and sensibility of the state bureaucracy.

Keywords: Egypt, *mühimmes*, corruption, oppression, Ottoman Empire.

Osmanlı idare tarihinde yönetici zümrenin devlet malı ve gelirleri konusunda yolsuzlukla itham edilmesine veya reayaya kötü muamele ile suçlanmasına hemen her asırda rastlandığını bilhassa *Mühimme defterleri*'ndeki hükümler göstermektedir.

---

* Prof. Dr., Fatih Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü öğretim üyesi.

Devlet mîrî malı hususunda ve vedîatullah olarak gördüğü reayanın korunması mevzuunda çok hassas davranmış, çok yönlü ve ayrıntılı raporların hazırlanmasını ve bunların Divan-ı Humayun'a gönderilmesini istemiştir. XVI. asırda özellikle Kanuni döneminde padişahın ve Divan-ı Humayun'un bu konudaki hassasiyetinden Batılı gözlemciler raporlarında ve seyahatnamelerinde hayranlıkla bahsetmişlerdir¹. Devletin en ihtişamlı dönemi olan XVI. yüzyıla bu açıdan baktığımızda *Mühimme Defterleri*'nde teftişler ve tahkikatlarla ilgili yüzlerce hüküm bulunmaktadır. Âmir ve memurlarla ilgili teftiş ve tahkikat hükümleri Divan'dan çıkıp ilgililere gönderildikten sonra neler yapıldığı, nasıl sonuca bağlandığı konusunu takip etmek her zaman mümkün olmamaktadır. Nitekim bu makalede araştırma konusu olan teftiş ve tahkikat iki yıl kadar sürmüş, sonra kapanmıştır. Delillerin toplanması, yargılama safhaları ve nihaî kararın verilmesinde Divan-ı Humayun temel kurum idi².

Mısır'ın fethinden kısa bir süre sonra Kanunî'nin saltanatının başlarında Mısır'da Makbul İbrahim Paşa'nın düzenlemelerinin akabinde buraya beylerbeyi olarak atanan iki ünlü vezirin bu önemli ve varidatı bol eyaletteki görevlerini tamamladıktan sonra birbirlerini büyük çapta yolsuzluk yapmakla itham etmeleri dikkate değer bir olaydır. Bu konudaki ithamların araştırılmasıyla ilgili fermanlar elde mevcut en eski *Mühimme Defterleri*'nin başında gelen Topkapı Sarayı Arşivi'nde bulunan ve merhum Prof. Halil Sahillioğlu tarafından büyük emek sarfiyle yayınlanmış olan *Mühimme defterinde* teferruatlı bir şekilde kaydedilmiştir.

Konunun Mısır eyaletiyle ilgili olması önemlidir. Mısır'ın fethi ve bir eyalet olarak teşkilî Osmanlı tarihinde çok önemli bir dönüm noktası olmuştur³. Mısır gelirle-

¹ Batıların bu konudaki çeşitli gözlemleri ve değerlendirmeleri için bk. Ahmet Mumcu, *Osmanlı Devletinde Rüşvet*, Ankara 1969, s.272-73.

² Divan-ı Humayun'un bu sahada konumu ve salahiyeti için bk.; Ahmet Mumcu, *Divan-ı Humayun*, Ankara 1976, s. 85-100; Mehmet Akman, *Osmanlı Devletinde Ceza Yargılaması*, İstanbul 2004, s. 36-37, 63-91, 125-130; Uriel Heyd, *Studies in Old Ottoman Criminal Law*, ed. V. L. Menage, Oxford 1973, s. 221-229.

³ İslam tarihi boyunca daima müstesna bir konuma sahip olan Mısır, Osmanlı idaresine dahil olduğu günden itibaren imtiyazlı bir statüye sahip olmuştur. Osmanlı öncesinde İhşidiler, Tulunoğulları, Fatımiler, Eyyubiler ve Memlukler gibi beş Müslüman devlete payitaht olmuş olan Kahire Osmanlı döneminde payitaht olmamakla birlikte fevkalade önemli stratejik durumu, zengin kültürü, iktisadi hayatı ile üstünlüğünü kabul ettirmiş ve Osmanlı vekayinâmelerinde "Ümmü'd-dünya ve Serir-i Yusufiyye", "Mısır-ı nâdirü'l-asr" olarak nitelendirilmiştir. Yavuz Sultan Selim'in fetihden sonra başta Kemal Paşazade olmak üzere ulema ve ümerasıyla yedi ay buralarda kalıp güvenli ve huzurlu bir idarenin tesisi için çalıştı. Haremeyn'in, Kızıldeniz'in ve Yemen'in güvenliği açısından fevkalade önemli olan stratejisi ile başlangıçtan itibaren en liyakatli devlet adamları vezaret rutbesiyle Mısır'a beylerbeyi tayin edilmiştir.

Merkezi iktidarın güçlü olmasına ve bunun eyaletlerde hissedilmesine büyük önem veren hükümet güvendiği devlet adamlarını ve ilmiye ricalini merkezten beylerbeyi ve kadı olarak eyaletlere göndererek sağlıyordu. Stratejik konumda olan eyaletlere fevkalade geniş yetkilere sahip dirayetli beylerbeyiler göndermeye bilhassa dikkat etmekteydi. Mısır eyaleti ve beylerbeyileri ise bunların başında gelmekteydi.

ri, irsaliyesi ve bunların Mısır halkına ve Mısır'ın imarına, stratejik konumu sebebiyle bir kısmının Haremeyn ve Yemen'e, donanma inşasına vesaireye harcanması ve en önemlisi de İstanbul'a gönderilmesi gereken irsaliyenin düzenli olarak gönderilmesi konularına çok önem verilmiş, bu hususlar daha sonraki dönemlerde birçok suçlama ve tahkikata konu olmuştur⁴.

Bu tahkikat münasebetiyle dikkati çeken önemli bir husus, devletin bütün bu işlemleri çok değişik türdeki defter kayıtlarıyla yürüttüğünün görülmesidir. Malum olduğu üzere Osmanlı arşiv malzemesi defterler ve belgeler (defatir ve vesâ'ik) olmak üzere iki kısımdan oluşmaktadır. Osmanlı sisteminde vesika kalemlerde hazırlanıp erbab-ı mesalihe gönderilmeden önce elkab, dua gibi beylik kısımları atılarak muhtevasının aynen devlete ait defterlere kaydedilmesi yüzyıllarca Osmanlı Bürokrasisinin sağlıklı işleyişinin temel unsuru olmuştur. Osmanlı'da muamelat ve aklam deftere dayalı olarak yürütülürdü. Nitekim Şeyhülislam Sun'ullah Efendi kendisine sorulan bir fetva ile defterin önemini ve önceliğini teyit etmiştir⁵.

Bu teftişler sırasında da bütün işlemlerin defterler üzerinden yürütüldüğü görülmektedir. Buradaki hükümlerde *mukâtaa defterleri*, *müfredat defterleri*, *icmal defterleri*, *teftiş defterleri*, *hasşa harç defterleri*, *mîrî anbar defterleri*, *ruznâme defterleri*, *Mısır ve İskenderiye mahkemeleri sicilleri (defterleri)*, *anbar-ı hasşa defterleri*, kalelerde tutulan *ümena defterleri* gibi onlarca defter ismi geçmekte, hemen her hükümde teftişler akabinde, defter suretlerinin hazırlanıp İstanbul'a Divan-ı Humayuna gönderilmesi istenmektedir.

Başbakanlık Osmanlı Arşivinde Mısır beylerbeyileriyle ilgili gerek seri gerekse münferit olarak zengin malzeme bulunmaktadır. Bunlar içerisinde *Mühimme defterleri* en önemlisidir. XVI. Yüzyıla ait bilinen 75 Mühimme Defterinde Mısır Beylerbeyi ve Valilerine hitaben yüzlerce ferman yer almaktadır. Bunlar, Mısır'ın askeri, siyasi, iktisadi ve ictimai tarihi ve ihtiyaçları, meseleleriyle ilgili olduğu gibi ayrıca beylerbeyilerin durumlarıyla, soruşturmaları, şahsi meseleleriyle ilgili olanları da bulunmaktadır.

⁴ Asrın ikinci yarısında 1567-1568 tarihleri arasında bir yıla yakın Mısır beylerbeyi olan Sinan Paşa hakkında bu konudaki şikâyet dikkat çekicidir ve sonucun Sinan Paşa'nın kurnazlığı ile kapanmıştır. "...*Diyâr-ı Mısriyye beylerbeyisi iken mazul buyurulan Sinan Paşa'nın zimmetinde Üveys Paşa Mısır'a vardıkta 'On dört kerre yüzbin altın şer'ile ve kanun ile lazım gelmiştir. Yüz otuz bin altın kendisinden tahsil olundu, mâdasi, habs habs olunup unş ile alınmak vâcibdir' deyü arz edip, mucibiyle hükm-i şerif almış iken, ...Sinan Paşa, hiyel u hud'ada pehlivan-ı âlem olmakla egerçi üstüne nâzır u müvekkiller konup göz hapsi iken hâb u hargûş verip şerr ü şûrlarından kendüzin halas edip....'*" Selaniki, s. 192.

⁵ Mese'ele: Bir vakıf karyenin mahsulü vakfiyesinde, mutlaka ebnâ-i vâkıfa meşrut olup, ebnâ-i vâkıf tasarruf ederlerken içlerinden bazı mahsul-i mezkur Defter-i Hakanî'de ebnânın ulemasına meşrut olmağın bize emr ile tevcih olunmuştur deseler, itibar vakfiyyeye midir yoksa deftere midir?

El-Cevab: Arazi Beytülmalde ise defteredir., M. İpşirli, "Şeyhülislam Sun'ullah Efendi, İÜ. Ed. Fak. *Tarih Enstitüsü Dergisi*, Sy, XIII, (1987), s. 238, fetvâ nr. 41.

Hadım Süleyman Paşa⁶ birincisi Şaban 93-Şaban941/ 1525-1535 tarihleri arasında yaklaşık on yıl, ikincisi ise 943-944/ 1536-37 tarihleri arasında Mısır beylerbeyi olmuştur. Hüsrev Paşa'nın⁷ ise Süleyman Paşa'nın birinci beylerbeyiliğinden sonra 1535-1536 yılları arasında iki yıla yakın Mısır Beylerbeyliği yapmış, kendisinden sonra Hadım Süleyman Paşa ikinci defa beylerbeyi olmuştur. Mısır'a tayin edilen beylerbeyiler, irsaliyeyi düzenli olarak kaydetmek için öncelikle selefinin muhasebe kayıtlarını defterlerden sıkı sıkıya kontrol eder, eksik çıkan kısımlar olursa kimlerin üzerinde ne tür zimmetler var ise bunları defter ederek merkeze bildirirdi. Mısır'da beylerbeyilerin görevlerinin devam etmesi irsaliyenin düzenli gönderilmesi ile yakından alakalı idi⁸. Bu çalışmada birbirine halef selef bu iki paşanın Mısır Beylerbeyi oldukları dönemdeki irsaliye ve mali uygulamalarıyla ilgili karşılıklı şikâyetleri üzerine bütün malî icraatlarının teftişi ile alakalı hükümlerin tahlili yapılmaya çalışılacaktır⁹.

13 Ramazan 951 (28 kasım 1544) de Divan-ı Humayun toplantısı sırasında Mısır valiliğinde halef selef olmalarından dolayı Veziriazam Hadım Süleyman Paşa

⁶ Hadım Süleyman Paşa, devşirme kökenli Ak ağalardan, Enderundan yetişti, Saray görevlerinde bulundu., 1523'de Kaptanıderya, Şam beylerbeyi, iki kere Mısır Beylerbeyi, Anadolu beylerbeyi, Kubbe veziri ve 1541'de veziriazam oldu. Irakayn seferine katıldı., Donanma inşa edip, Portekizlere karşı Hint Seferi düzenledi. Beylerbeyliği sırasında büyük başarı gösterdi. Bu sırada Mısır divanında muhafaza edilen mali ve idari defterler yandığandan 933'de yeniden tahrirler yaptırdı. Vakıfların idaresini düzene koydu, idari ve mali düzenlemeler yaptı. Mısır'dan ilk irsaliye Sinan Paşa'nın beylerbeyliği ve Cânım el-Hamzavi'nin defterdarlığı sırasında 1526 yılı sonlarında sekiz yük olarak İstanbul'a gönderilmiştir.

Kahire'de iki cami ve bir zaviye yaptırmış, Yemen'de de cami, ribat ve hamam inşa ettirmiştir. Süleyman Paşa Şaban 954/Eylül 1547'de Malkara'da vefat etti. E. Afyoncu, "Süleyman Paşa, Hadım", *DİA* 38, s. 96-98; Ş. Turan, "Süleyman Paşa", *İA*, 11, s. 194-197.

⁷ Vezir Hüsrev Paşa, Boşnak asıllı oluh Lala Mustafa Paşa'nın ağabeyidir. Enderun'da yetişti, çaşnigirlik, kapıcılar kethüdalığı, mirahurluk görevlerinde bulundu. Yavuz'un Çaldıran ve Mısır seferine, Kanuni'nin Alman, Irakayn, Boğdan ve Estergon seferlerine katılıp gösterdiği başarılar sebebiyle mükâfatlandırıldı.

Karaman Beylerbeyliği, ayrı tarihlerde üç defa Anadolu, Diyarbekir, Halep, Şam, Mısır, Rumeli Beylerbeyliklerinde bulunup, başarıları sebebiyle Kubbe veziri oldu. Beylerbeyi olarak görev yaptığı eyaletlerde önemli icraatlarda bulundu. İstanbul Kahire, Halep ve Diyarbekir'de Cami, medrese, Mekteb, sebil, çeşme, han hamam gibi hayrat ve hasanat yaptırdı. Diyarbekir ve Mısır Beylerbeyilikleri sırasında ağır ithamlara uğrayıp teftiş ve tahkikatlar geçirdi. Diyarbekir beylerbeyi oldu. 1531'de kadar On yıl süren Diyarbekir beylerbeyliği sırasında bir çok suçlamalara maruz kaldı. Hakkında düzenlenen bir raporda 17 konuda şikâyet maruz kalmış bunlar arasında Safevilerle münasebetlerindeki bazı usulsüzlükler, akçe meseleleri, vergi tahsili ve timar meselelerindeki usulsüzlükler, yerli beylerle olan anlaşmazlıkları, reyaya ziyet konuları bunların başlıcalarıdır. 13 Ramazan 951/1544 tarihinde vezirlikten azledilip üzüntü ile kısa bir süre sonra vefat edip Fatih'de Mimar Sinan'ın eseri olan mükemmel türbesine defnedildi. : A. Özcan, "Hüsrev Paşa, Deli", *DİA*, 19, s. 40-41.; J. L. Bacque Grammont, "Divane Hüsre Paşa'nın Su-i istimallerine dair bir Rapor", *Türkiye'nin Sosyal ve Ekonomik Tarihi*, Ankara 1980, s. 75 vdv.,

⁸ S. M. Es-Seyyid, "İrsâliye", *DİA* 22, s. 452-53.

⁹ Bk.Hüküm nr. : 6, 7, 10, 15, 66, 67, 68, 69, 70, 73, 74, 75,76, 77, 81, 82b, 92, 93b, 98b, 99b, 100b, 101b, 102b, 103b, 105b, 106b, 107b, 119b, 120b, 121b, 122b, 125b, 128b, 224b, 225b. *Mühimme Defteri*, haz. Halil Sahillioğlu, IRCICA yayınları, İstanbul 2002.

ve Kubbe Veziri Hüsrev Paşa arasında çıkan münakaşada birbirlerine hancer çekmek derecesine vardıklarından her ikisi de azledilmiş Süleyman Paşa Malkara'da çiftliğinde oturmağa mecbur edilmiş, dört sene sonra 955 (1548)'de orada vefat etmiş, Hüsrev Paşa ise duyduğu büyük üzüntü çok kısa süre sonra vefat etmiştir. Şikâyetler karşılıklı olmakla birlikte büyük çoğunluğunun yaklaşık on yıl kadar Mısır beylerbeyliği yapmış olan ve mal konusunda çok hırslı olup çok büyük servetlere sahip olan Hadım Süleyman Paşa ile ilgilidir. Bu teftiş iki yıl devam etmiştir. Sonunda Süleyman Paşa'nın her hangi bir usulsüzlüğü ve yolsuzluğu sabit olmadığı bildirilmiş, Hüsrev Paşa ise daha teftişin başında vefat ettiğiinden bu konuda herhangi bir itiraz olmamıştır.

Osmanlı Maliye ve idare tarihinde daima nazik ve sıkıntılı bir konu olan Mısır İrsaliyesi konusunda XVI. yüzyılın ikinci çeyreğinden itibaren çok sayıda şikâyet ve tahkikat vekayiname ve arşiv kaynaklarında zikredilmiştir.

İtham ve suçlamalarla ilgili hükümlerin muhtevası:

13 Ramazan 951 (28 Kasım 1544) de bir divan günü Mısır valiliğinde halef selef olmalarından dolayı Veziriazam Hadım Süleyman Paşa ve ikinci vezir Hüsrev Paşa arasında çıkan münakaşada birbirlerine hançer çekmek derecesine vardıklarından¹⁰ her ikisi de azledilmiş Süleyman Paşa Malkara'da çiftliğinde oturmağa mecbur edilmiş, 955 (1548)'de orada vefat etmiştir. Divandaki bu tartışmadan bir ay sonra 26 Aralık 1544'de çıkarılan bir fermanla teftiş resmen başlamış oluyordu.

951-952/1544-1545 tarihli ve TSMA E.12321 numaralı Mühimme Defterinde yer alan 557 hükümden yaklaşık 40 tanesi bu çalışmanın konusu olan teftişle ilgili bulunmaktadır. Bunlardan 25 hüküm her iki paşanın isminin müşterek geçtiği hükümler, 15 hükümde ise isimlerinin ayrı ayrı geçtiği görülmektedir.

Mısır Beylerbeyi Davud Paşa, Mısır Kadısı Mevlânâ Emir Çelebi, Haleb Kadısı Mevlânâ Salih Çelebi ve Mısır Nâzır-ı Emvâli Mehmed Çelebi'ye müştereken hitaben 11 Şevval 951/ 26 Aralık 944 Cuma günü Edirne'de Karye-i Mandra'dan ısdar edilmiş olan ferman oldukça kapsamlı, konuyu genel olarak tanıtan uzun bir metin olup şu hususlara temas edilmektedir:

Mısır Vilâyetinden her yıl gelen irsaliye kayıtları İstanbul'daki defterlerden incelendiğinde Hadım Süleyman Paşa'nın beylerbeyi olduğu süre zarfında:

18 Rebiülevvel 933/23 Aralık 1526 senesinde 299591 sikke altın geldiği;

11 Rebiülahir 934/4 Ocak 1528 senesinde 509683 sikke altın geldiği;

¹⁰ “Divanda Hüsrev Paşa hançer çekip Süleyman Paşa'ya kasd eder ve yine kendisi men eder, ahval padişah-ı zîşana münakis oldukta, ikisi dahi azl olunup....” Peçuyî, *Tarih*, I, 29; Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, II, 549.

25 Cemaziyelahir 935/ 6 Mart 1529 senesinde 600039 sikke altın Hoşgeldi elinden geldiği,

22 Şaban 935/ 1 Mayıs 1529 senesinde 200003 sikke altın Aydın kethüda elinden geldiği;

Zilhicce 936/ 31 Temmuz 1530 senesinde 500002 sikke altın Cânım Bey elinden geldiği;

1 Receb 937/ 18 Şubat 1531 senesinde 400003 sikke geldiği;

7 Cemaziyelevvel 938/ 16 Aralık 1531'de 300004 sikke Nevruz Kethüdâ elinden geldiği; yine

11 Zilkade 938/ 15 Temmuz 1532'de 299946 sikke altın Gönüllüler Kethüdası Mustafa elinden geldiği;

6 Ramazan 939/ 1 Mart 1533'de 199996 sikke altın Sinan Kâşif elinden geldiği;

28 Ramazan 940/ 12 Nisan 1534'de 500000 sikke altın Cânım Bey elinden geldiği;

12 Zilhicce 941/ 14 Haziran 1535'de 374525 sikke altın geldiği;

933-941 (1526-1535) tarihleri arasında cem'an 4183792 altın irsaliye olarak gelmiştir.

Ayrıca, 12 Receb 946/ 23 Kasım 1539'de Hind Donanması bakiyyesinden 484892 sikke;

13 Receb 946/ 24 Kasım 1539'da Hind Vilayetinin Gücerat beylerinden Hacı Selmanî Bey'in Kabe'de ve Cidde'de bulunan esbabı bahasından 13986 sikke altın gelip, cümleten 4682670 sikke altın İstanbul'a gelmiştir.

* * *

Hüsrev Paşa'nın Mısır Beylerbeyliği döneminde:

6 Ramazan 942/28 Şubat 1536'de Cânım Bey elinden 329992 sikke altın geldiği; halbuki, asıl irsaliye Cânım Bey elinden 470000 sikke olup, bu takdirde 140008 sikke eksik gelmiştir.

12 Receb 943/ 25 Aralık 1536'da 499902 sikke Sipahi oğlanlarından Ferhat Ağa elinden geldiği, burada da asıl irsaliye 500000 sikke olup 98 altın eksik geldiği bildirilmiştir.

Bu durumda İrsaliyenin ne kadarı haraçtan, ne kadarı mukâataatdan ve gılal bahasından idi?

Hüsrev Paşa kendi beylerbeyliği zamanına ait bazı müfredat defterlerini İstanbul'a getirmişti. Sonra onları Mısır Defterdarı Rüstem Çelebi alıp götürdü. Birkaç icmal defteri kalmış olup ondan da tam bir sonuç alınamıyor.

Suçlamalar, takip edilen usul ve yapılacak tahkikat: Bu hüküm size ulaştığında, sizler diyanet ve emanet sahibi kişiler olarak bunları iyice teftiş edin.

Süleymen Paşa Mısır'da kaç yıl beylerbeyi olmuş ise başlangıcından sonuna kadar, her senenin malı, arazinin haracı, mukâtaası, nukud ve gılâl cinsinden her ne ise Mısır divanında muhafaza edilen ruznâmelerden, mukâtaa defterlerinden, Mısır Defterdarı Rüstem Çelebi'nin alıp gittiği defterlerden; ayrıca mübaşirlerden ve mahallinden ciddi bir ihtimam ve basiret ile araştırıp inceleyesiniz.

Her bir köyün ve mukâtaanın bütün gelirlerini, irsaliye katkısını inceleyin. Ne kadara satıldı, belirlenenden eksişe mi artığa mı verildi, farkı nedir? Her sene haractan ve nukudtan ve gılalden ve sair mahsulât cinsinden cümle ne kadar gelir hasıl olur?

Her bir senenin irsâliyesinde haracdan ne kadar altun ve nukud ve gılâlden ne kadar katkı sağlandı? Geçmiş senelere ait bâki kalan miktar var mıdır, var ise ne kadardır? Bunların alınması mümkün müdür, şimdiye kadar alınmamasının sebebi nedir? Hind donanmasına ne kadar mal sarf ve harc oldu?

Sen beylerbeyi olarak bütün bu hususları araştırıp teftiş defterleriyle birlikte Divan-ı Humayunuma arz edesin.

* * *

Hüsrev Paşa beylerbeyi olduğu dönemde aynı şekilde başlangıcından sonuna kadar her senenin ahvalini yerinden, mukataât ve ruznâme defterlerinden bütün gelirlerini ve giderlerini ve bakayâsını iyice araştırıp bütünüyle defter eylesin.

Özellikle Hüsrev Paşa, Mısır defterdarı olan Cânım Bey ile İstanbul'a gönderdikleri irsaliye malından eksik gelen 140102 sikke altınun eksik gelmesine sebep ne idi? O zamanın mukâtaacılarını, ruznâme kâtiplerini Cânım Bey ile birlikte hazineyi getiren görevlileri her nerede iseler bulup bir araya getirip dikkatle ve titizlikle teftiş edesin: Hüsrev Paşa'nın bu kadar eksik altın göndermesinin sebebi nedir? Ulaşabildiğiniz sonuçları yazıp arzedesin.

Defterdar Rüstem Çelebi'nin alıp gittiği müfredat defterlerinin Mısır divanında suretleri var ise diğer defterler ile mukabele edip ne tür belgeler zâyi olmuştur, kim zâyi etmiştir, bunları tesbit edip, teftiştan önce bunları mühürleyip İstanbul'a gönderesin. Bu defterlerin orada suretleri yok ise teftiş tamamlanana kadar orada tutup sonra teftiş sonuçlarıyla birlikte defterleri gönderesin. Bunların süratle tamamlanması mühimdir.

Sizin diyanetinize, emanet ve istikametinize itimat-ı şahanem olduğundan bu teftiş size havale edilmiştir. Ona göre dikkatli olup, hiç bir tarafa meyl etmeden ve hiç kimseden korkmadan, hak yolda yürüyüp bu tahkikatı bir an önce tamamlayasınız.

Hüsrev Paşa'nın, Cânım Bey ve oğlu Seydi Yusuf'un üzerinde olan mîrî mallarını teftiş eden Mısır Kadısı Mevlana Şeyh Muhyiddin kendi imzası ile temessük vermiştir. Yahya Hamzavî'nin ve bazı köy kethüdalarının üzerlerinde olan mîrî malları için de Mevlana Muhyiddin ayrı ayrı hüccetler vermişti. Üzerlerinde mîrî malı olan bazı kimselerin Yemen ve Hind taraflarına gittikleri haber alınmıştır. Bu hususun da Mısır divanındaki defterlerden gidenlerin kimler olduğu ve üzerlerinde ne kadar mîrî malı bulunduğu tesbit edilip İstanbul'a bildirilmesi emredilmiştir¹¹.

Müfettişlere yazılan ikinci hükümde, Vezir Hüsrev Paşa'nın Divan-ı Humayun'a defter verip,

İddia 1) Daha önce veziriazam olan Hadım Süleyman Paşa'nın, Mısır beylerbeyi olduğu döneme ait mukâtaa defterleri incelendiğinde ruznâmeye kaydedilmemiş büyük miktarda mal olduğunu ve burada hile ve aldatma (telbîs) olduğunu bildirmesi üzerine çıkan emirde:

Büyük bir dikkat ile o zamana ait mukâtaat defterlerini inceleyip, gerçekten ruznâmeye işlenmemiş mîrî malı var mıdır, bu döneme ait bir usulsüzlük yapılmış mıdır? İncelenip sonucun ve mukâtaa defterlerinin suretleriyle teftiş defterlerinin İstanbul'a gönderilmesi istenmektedir¹².

Müfettişlere yazılan üçüncü hüküm de,

İddia 2) Hüsrev Paşa Dergah-ı Muallaya defter verip Hadım Süleyman Paşa, İskenderiye iskelesine âmil olan İbrahim Kâşûfî'ye muvaza'a ile ondörder para baha ile yılda Ellişer bin erdeb tereke (buğday) verip harbî kafırlara kendileri kırkar paraya satıp sekiz yıllık farkını (fâidesin) kendiler alırdı. Mısır ve İskenderiyye sicillatında narh farkı (tefâvüt-i sıri) görülebilir iddiasında bulunması üzerine çıkan emirde:

Bu iddia ile ilgili hususları a) Mısır ve İskenderiye mahkemesi sicillerinden; b) Hazine-i Âmire defterlerinden; c) Anbar-ı hassa defterlerinden; d) iskelelerde tutulan ümena defterlerinden; ayrıca bu hususlara vâkîf bî-garaz mütedeyyin müslümanlardan sorarak işin aslını ortaya çıkarıp:

Gerçekten iddialar doğru ise, ne kadar tereke (buğday), hangi yıllarda, kaç defa ve kimin elinden satılmıştır hak üzere araştırılıp defter edip, hiç bir maddesi saklanmayıp İstanbul'a arz edilmesi;

İddia 3) Ayrıca Hüsrev Paşa'nın belirttiğine göre adı geçen İbrahim, İskenderiye iskelesini ber vech-i maktu seksen bin altına tutarken, Donanma-i Humayun ve mü-

¹¹ *Mühimme Defteri*, Topkapı Sarayı Arşivi, H. 951-952 Tarihli ve E-12321 Numaralı, Haz. Halil Sahilloğlu, İstanbul 2002, Hüküm 6, s. 7-11.

¹² *Mühimme Defteri* Hüküm 67, s.52-53.

himmatı için kanuna aykırı olarak kırk bin altın aşağı çekmiştir, mukâtaa defterleri incelenince bu hususun görüleceği bildirilmiştir.

İmdi, sen nâzır-ı emval olarak o yerleri çok iyi bildiğin, mîrî emval ile ilgili hususlara vâkîf olduğun bilinmektedir. Bu hususu da Mısır divanında muhafaza edilen mukâtaa defterlerinden ve bizzat mahallinden araştırırsın eğer doğru ise ne kadar aşağı çekilmiş, bu durum ne zaman olmuştur iyice araştırılıp defter suretlerinin İstanbul'a gönderilmesi.

İddia 4) Ayrıca, Arab şeyhlerine ait mukâtaaların miktarlarında değişikliklerle yolsuzluklar yapıldığı iddialarının defterlerden iyice araştırılıp neticenin İstanbul'a dergah-ı muallama gönderilmesi¹³.

Müfettişlere yazılan dördüncü hüküm de

Hüsrev Paşa Dergah-ı muallama takdim ettiği defterde:

İddia 5) Mısır vilayetinin şekerhaneleri mîrîye ait olup buralardan çok miktarda gelir (mal) elde edilirken Hadım Süleyman Paşa Mısır Beylerbeyisi iken bunların hepsini kendisine döndürüp, mîrî şekerhaneleri tamamen kaldırdı. Kalyub nahiyesinde olan şeker sıkılacak yerler (ma'saralar) mîrîye ait olup orada sıkılan şekerin üçte biri mîrîye ait iken bunu dahi bir yolunu bularak kendisine temlik ettirip rüsûmunu kendisi aldığı iddia edilmektedir.

İmdi, bunlar ciddi iddialardır, iyice araştırılması gerekir: a) Belirtilen şekerhaneler kaç adeddır b) Osmanlı fethine (Feth-i hakanîye) kadar bunlar Mısır'daki Çerakise tarafından sahib (zabt) olunmuş, fetihden sonra da mîrî kayd olunmuş mudur, yoksa başkasına mı intikal etmiştir? c) Fetihden sonra ne kadar mîrî de kalmıştır ve sonra mîrîden hangi yolla çıkarılmıştır? Bunları hangi temessükle sahiplenirler (tasarruf ederler), d) Hadım Süleyman Paşa hangi yolla bunları mülk edindi? Hem onların hem Süleyman Paşa tarafının mülknamelerini ve temessüklerini getirdip hak üzere inceleyesin. e) Süleyman Paşa o kimselerden alıp sahipleneli kaç sene olmuştur, kaç ma'saradır, her sene ne kadar hâsılat elde edilir? Araştırılsın, eğer Süleyman Paşa'nın tasarrufu şer'î değil ise şimdiye kadar aldığı bütün miktar derhal talep edilip mîrî için zabdedilmelidir.

Bu hususu nasıl teftiş ettiğinizi hiç bir ayrıntıyı atlamadan defter edip İstanbul'a gönderesin.

İddia 6) Hüsrev Paşa'nın bildirdiğine göre Hadım Süleyman Paşa Mısır'da bir çoğu mîrî olmak üzere çok sayıda emlâk edinmiştir.

¹³ *Mühimme Defteri*, hüküm 68, s. 53-54.

Sorular : Bu emlaka hangi yol ile sahip olduğu şahıslardan mı mîrîden aldığı iki tarafın mülknâme ve temessüklerine bakılıp a) bu mülkler ev midir, dükkan mıdır, oda mıdır, han mıdır yoksa ma'sara mıdır, ne çeşit mülktür; b) kaç adeddir, c) her birinden yılda ne kadar gelir sağlanır, d) Süleyman Paşa kaç seneden beri bunlardan gelir sağlamaktadır.

İyice teftiş edilip eğer şer-i şerife aykırı üzerinde bir nesne var ise mîrî için zabt edilmesi emredilmiştir¹⁴.

Müfettişlere yazılan beşinci hüküm de:

Hüsrev Paşa'nın verdiği defterde:

İddia 7) Sa'îd vilayetinin ŞeyhülArab'ı olan Ömer oğlu Şeyh Murad'ı Hadım Süleyman Paşa katlettikte, Mahmud adlı kethüdasını gönderip çok miktardaki malının Süleyman Paşa tarafından alındığı (bel' edildiği) iddia edilmektedir.

İmdi bu hususun mahallinde, bî-garaz müslümanlardan iyice sorulup aşağıdaki hususların öğrenilmesi:

Adı geçen Arab şeyhi mal-i mîrîye mübâşir miydi? Malı, mîrî için mi alınmıştır, kendisi mal-ı mîrî için mi katlolunmuştur, cümle malı ne kadardır, borcuna malı yeterli olmuş mudur, borçları ödenmiş midir?

Eğer mîrîye borcu yok idiyse öldüğü zaman nukuddan, esbabdan, emlakten ve davarlardan ne kadar malı var dı, varislerine teslim olundu mu ve ne kadar teslim olundu, yoksa varislerine nesne verilmeyip arz olunduğu gibi Mahmud Kethüda mı aldı?

Bütün bu hususların iyice araştırılıp yazılarak Divan-ı muallama gönderilmesi¹⁵.

Müfettişe yazılan hükümde:

Hüsrev Paşa'nın verdiği defterde;

İddia 8) Vaktiyle nâzır-ı emvâl-i mîrî ve nâzır-ı evkaf olan Kasım'ı Hadım Süleyman Paşa katleyledikte çok miktarda malını almıştır. Ayrıca Âmil Tavileoğlu'nun üzerinde çok miktarda malı var iken onu katledip malını almıştır. Mukâtaasına bakıldığı zaman hakikat görüleceği iddia edilmiştir.

Yukarı hükümdeki soruların benzeri sorulup iyice teftiş edilip konunun araştırılıp yazılması emredilmiştir¹⁶.

¹⁴ *Mühimme Defteri*, hüküm 69, s. 54-55.

¹⁵ *Mühimme Defteri.*, hüküm 71, s. 57.

¹⁶ *Mühimme Defteri*, hüküm 72, s. 57-58.

Müfettişlere yazılan hüküm de:

Hüsrev Paşa defter verip:

İddia 9) Hadım Süleyman Paşa Mısır Beylerbeyi olduğu sırada mukâtaaların tahvilin bozup “her mukâtaadan aşağı varılmakla” hayli mîrî malı zâyî olmuştur. Mukâtaa defterleri incelenince bu durumun görüleceği iddia edilmektedir.

İmdi, Mısır Divanında muhafaza edilen mukâtaa defterleri iyice teftiş edilip bu husus görülsün. Aşağı çekilme var mı, varsa kaç sene yapılmış, her mukâtaadan ne mikdar aşağı çekildi, toplam miktar nedir?

Mukâtaa defterlerinin suretini sıhhatlice çıkarıp teftiş defterleriyle İstanbul'a irsal eylesiniz.

İddia 10) Hadım Süleyman Paşa'nın Mısır'da kendisi ve adamlarının sakin oldukları evlerde emr-i padişahî olmadığı halde mîrî malından çok miktarda harcama yapılmıştır. Hassa Harç defterleri incelendiğinde bu hususun görüleceği bildirilmiştir. Bu hususta hassa harc defterlerini iyice inceleyip hak üzere durumu bildiresiniz¹⁷.

Müfettişlere yazılan hüküm de:

Hüsrev Paşa Defter verip

İddia 11) Süleyman Paşa Mısır Beylerbeyi olduğu tarihte üç dört defa Mısır vilayetinden ikişer üçer yüz at toplayıp Tekrur vilayetine gönderip, altın ile değiştirep (istibdal) o atların yemleri ('alıkları) mîrî anbarlardan verdiği iddiasında bulunuyor.

İmdi,

Bu hususu mîrî anbar defterlerinden ve mahallinde iyice araştırınız a) Ne mikdar ata yem verilmiştir b) o zamanda yemin bahası ne kadar idi c) toplam ne kadar kaç erdeb yem sarfedilmiştir d) bunların parasını sonra vermiş midir, yoksa üzerinde bâki mi kalmıştır? Bu hususları etraflıca teftiş edip Dergâh-ı muallama arz eylesin¹⁸.

Müfettişlere yazılan hüküm de

Vezir Hüsrev Paşa Dergah-ı muallama defter verip:

İddia 12) Karşılıklı suçlamalar: Buraya kadar, Hüsrev Paşa Süleyman Paşa'nın beylerbeyiliği sırasındaki bazı yolsuzluklarını (bel 'iyyatını) arz etmiştir.

Süleyman Paşa dahi Hüsrev Paşa hakkında bazı isnadlarda bulunuyor. Bu hususların teftiş olunması için müteaddid hükümler gönderilmiştir.

¹⁷ *Mühimme Defteri*, hüküm 73, s. 58.

¹⁸ *Mühimme Defteri*, hüküm 74, s. 59.

Belirtilen teftişler konusunda hiç bir tarafa meyl etmeyip, bu konularda ehl-i vukuf kimselerin reyine muracaat edip hiç bir hususu ihmal etmeyip yazıp Divan-ı humayunuma gönderesin.

Müfettişin vasfı : Sizin diyanet ve emanetinize ve hüsn-i istikametinize itimad-ı humayunum olduğundan bu hususlar araştırılmak üzere size havale (tefviz) olunmuştur. Cadde-i istikametden ayrılmayıp, öylesine temyiz eyleseniz ki hiç bir konuda şüphe (müştebeh ve meşkuk) kalmaya, her hususu Divan-ı Humayunuma arz edesiniz¹⁹.

Müfettişlere yazılan hükümde:

Vezir Hüsrev Paşa Dergah-ı muallama defter verip,

İddia 13) Süleyman Paşa zamanında özellikle 935 senesinin mahsülü 936 yılına tedahül etmiştir iddiasının defterlerden, mübaşirinden ve ehl-i vukuftan iyice araştırılması hususuna dair²⁰.

Müfettişlere yazılan hükümde:

Vezirim Hüsrev Paşa defter verip

İddia 14) Halen Zebid vilayetinde sancak tasarruf eden Kâşif Mustafa zimmetinde Hadım Süleyman Paşa'nın mezruatından doksan kese mikdarı mâl-ı mîrî olduğunu i'lam eyledi

İmdi buyurdum ki: Mukâtaa ve ruznâme defterlerinden ve mahallinden hak üzere araştırıp göresiz. Gerçekten üzerinde mal-i mîrî var mıdır varsa teallül ettirmeyip nukudundan, emlakından, esbabından eksiksiz hazine-i amirem izin tahsil edesiniz. Bunlar kâfi gemezse ne kadar bâkî borcu kaldığını yazıp bildiresiniz. Hiç bir canibe meyl ü muhâbâ eylemeyip hakk-ı sarîha tâbi olasınız²¹.

Müfettişlere yazılan hükümde:

Hüsrev Paşa defter sunup,

İddia 15) Said ve Şarkıyye vilayetleri şeyhü'l-arabları ile Gazâle A'râbının şeyhi ve birde Divan-ı Mısır hakimi Şerefüddin Sagir üzerinde çok miktarda mal-ı mîrî var iken Hadım Süleyman Paşa bütün bu kimseleri katl eyledi diye Hüsrev Paşa i'lam eyliyor.

Sorular: Mezkurların üzerinde mal-ı mîrî var mıdır, ölmelerinin sebebi mal-ı mîrî mi olmuştur, öldüklerinde malların kim zabdelemiştir, öldüklerinde herbirinin

¹⁹ *Mühimme Defteri, Hüküm 75, s. 59-60.*

²⁰ *Mühimme Defteri, hüküm 76, s. 60.s*

²¹ *Mühimme Defteri, hüküm 78, s. 62.*

üzerinde ne mikdar mal-ı mîrî var idi? öldüklerinde malları mîrî için zabdolunmuş mudur, her birinin ne kadar davar, esbab, emvali var idi, nice oldu borclarına yeterli oldu mu, artan malları varislerine mi verildi yoksa başka kimseler mi aldı?

Yerli yerinden ve defterlerden iyice araştırılıp her birinin durumu ayrı ayrı yazılsın, hiç bir şey ketmedilmeyip, teftiş defterleriyle birlikte Divan-ı Humayunuma gönderilsin²².

Müfettişlere yazılan hükümde:

Vezir Hüsrev Paşa Divan-ı Humayuna defter verip:

İddia 16) Süleyman Paşa Mısır'da iken kendisi ve adamları ticaret için mîrî anbardan mubalağa tereke (Buğday) alıp, bedellerin ödemeyip üzerlerinde kalmıştır diye Hüsrev Paşa i'lam ediyor

Sorular : Süleyman ve adamları mîrîden tereke almış mıdır, aldı ise ne miktar almışlardır, bahaları nedir, bedellerin verdiler mi vermediler mi? Vermedikleri zahir olursa bi-hasebi'ş-şer'i'ş-şerif eksiksiz bedelleri alınıp, bütün tafsilat defter olunup Divan-ı humayunuma gönderilsin²³.

Sabık Mısır Kadısı Mevlana Muhyiddin'e hüküm ki (Karşılıklı suçlama)

Bu hüküm Çavuş Baliye Sülelü Mehmed Çavuş'a açık verildi.

Süleyman Paşa ve Hüsrev Paşa'nın karşılıklı birbirlerini suçlamaları karşısında Devlet tarafından dört yetkili görevlendiriliyor, bunlar: 1) Mısır Kadısı Muhyiddin, 2) Mısır Beylerbeyi Davud, 3) Haleb Kadısı Mevlana Salih, 4) Mısır'da nâzır-ı emval olan Mehmed müfettiş tayin olunmuşlardır.

Teftiş olunacak hususlar (kazaya) her ne ise ahkam yazılıp kese içinde mühürlenip çavuşla sana irsal olundu. Ahkam-ı şerife Mısır kadısının eline geçince gecikmeden Mısır'a gidip, orada dört müfettiş biraraya gelip, kesenin mührünü açıp evamir-i aliyye gereği teftişe başlayacaklar²⁴.

Mısır Beylerbeyi ve nâzıra yazılan hükümde

İddia 17) Süleyman ve Hüsrev Paşalar Mısır beylerbeyi oldukları dönemde Mekte, Medine ve Cidde'de bazı tamiratlar ve binalar yapmışlar, özellikle Mısır içinde olan saraya israf derecesinde çok para sarf edilmiş, bütün bunların defterlerinin İstanbul'a gönderilmesi gerekmektedir²⁵.

²² *Mühimme Defteri, hüküm 79, s. 62-63.*

²³ *Mühimme Defteri, Hüküm 80, s. 63.*

²⁴ *Mühimme Defteri, Hüküm, 81, s. 63-64.*

²⁵ *Mühimme Defteri, Hüküm, 82, s. 64.*

Süratle araştırılsın, bu yerler için ne kadar masraf yapılmıştır, kadılarla muhabebeleri görülsün. Bu masaraflar gereklimiydi, bunların müfredatı defterlerini görüp bir sayfasını dahi zâyi etmeden, ayrıca senin zamanında olan masrafların defterlerini de mühürleyip gönderesin²⁶.

Mısır Nâzırına yazılan hükümde

İddia 18) Süleyman ve Hüsrev Paşalar zamanındaki Mısır irsaliyesi her sene birbirinden farklı gelmiş olup bunların ne kadarı haractan, ne kadarı nukud cinsinden ve gılal bahasından olduklarının araştırılması ve bilinmesi konusunda bir hüküm²⁷.

Mısır Beylerbeyi ve kadısına hüküm ki²⁸

İddia 19) Hüsrev Paşa Mısır beylerbeyisi iken Mısır kadısı Leyszade üzerinde bazı mirî malı bulunduğu, Donanma gemilerini yapıtıran Ali Çelebi üzerinde dahi bazı mal bulunduğu, bu hususla ilgili İstanbulda olan defterleri Sabık Mısır defterdarı Rüstem alıp Mısır'a götürdüğünden bu hususun aslı bilinmek kabil olmadı.

Hüküm varınca Mısır'da olan defterleden ve Rüstem'in alıp götürdüğü defterlerden yerli yerinde ehl-i vukuftan öğrenip bildiresin²⁹.

Haleb Kadısı Mevlana Salih Çelebi'ye hüküm (Karşılıklı itham ve dört müfettiş)

Hüsrev Paşa Divan-ı Humayun'a gönderdiği defterde

İddia 20)

A) Süleyman Paşa Mısır Beylerbeyi iken emval-i hassa hususunda bazı zâyiat ve yolsuzlukları olduğunu; B) Süleyman Paşa da Hüsrev Paşa'nın mal konusunda bazı usulsüzlükleri olduğunu bildirmiştir.

Her iki hususunda acilen görülmesi mühim olup, **1)** Mısır Beylerbeyisi Davud, **2)** Mısır kadılığı verilen Muhyiddin, **3)** Mısır Nâzırını Mehmed, **4)** Diyanet, emanet, hüsn-i ihtimam ve istikametine itimat edilen Haleb Kadısı Salih Çelebi müfettiş tayin olunmuşlardır. Bu teftiş sebebiyle Haleb kadılığı başkasına verilip, Salih Çelebi'ye Mısır hazinesinden 25 Aralık 1544'den itibaren yevmi 200 akçe vazife, Mısır anbarından otuz mud buğday ve elli mud arpa tayin olunmuştur. Bu ücret ve tereke senin teftiş görevin devam ettiği müddetce sana tahsis edilmiş olup, ödenmesi için Mısır Beylerbeyine hüküm gönderilmiştir.

²⁶ *Mühimme Defteri, Hüküm, 82, s. 64.*

²⁷ *Mühimme Defteri, Hüküm 92, s. 78-79.*

²⁸ 93 numaralı bu hüküm karalanmıştır.

²⁹ *Mühimme Defteri, Hüküm 93, s. 80.*

Maiyetinizle birlikte süratle yola çıkıp Mısır'a varmalısınız. Mısır'da konuları araştırıp hiç bir şeyi atlamadan defter edip Divan-ı Humayunuma gönderesiniz³⁰.

Mısır Beylerbeyisi Davud, Mısır kadılığı verilen Muhyiddin, Haleb kadısı Salih Çelebi, Mısır nâzırı emvali Mehmed Çelebi'ye hüküm ki:

Hüsrev Paşa veditği defterde:

İddia 21) Süleyman Paşa Mısır'dan Hind'e gittiğinde Mısır vilayetine salgın salıp iki yıllık hasılın alıp gidip, ayrıca çokca teçhizat ve silah zâyi olmuştur.

Sorular: Mısır divanındaki ruznâme, mukâtaa ve muhasebe defterlerinden iyice araştırılsın. Süleyman Paşa salgın salmış mıdır, Salmışsa ne miktar almıştır, sonra altın silah ve esbabı Mısır'a tekrar teslim etmiş midir?

Bütün bunları araştırıp teftiş defterleriyle birlite Divan-ı Humayunuma gönderisiz³¹.

Mısır Beylerbeyi Davud Paşa'ya gönderilen hükümde,

Hüsrev Paşa Divan-ı Humayun'a gönderdiği defterde

İddia 22) Hüküm 97'de olduğu gibi halef selef iki paşa arasındaki karşılıklı suçlama ve ithamları araştırmak üzere müfettiş olarak görevlendirilen dört müfettişin konuyu araştırması hakkında hüküm³².

Dörtlü teftiş heyetine gönderilen hükümde

İddia 23) Karşılıklı suçlama

Vekil tayini: Birbirini suçlayan halef selef iki paşa kendileri teftiş mahalline gitmeyip, birer vekil tayin edip Mısır'a gönderiyorlar.

Vekiller muvacehesinde iddiaların hak üzere tek tek görülüp sonucun Divan-ı Humayuna bildirilmesi emredilmiştir.

11 şevval 951 / 26 Aralık 1544, Cuma³³.

Mısır Beylerbeyi Davud Paşa'ya gönderilen hükümde³⁴,

İddia 24) Halef selef iki paşa arasında karşılıklı suçlama ve tayin edilen dört müfettişin konuyu enine boyuna araştırması³⁵.

³⁰ *Mühimme Defteri, Hüküm 97, s. 82.*

³¹ *Mühimme Defteri, Hüküm 98, s. 83.*

³² *Mühimme Defteri, Hüküm, 99, s. 84.*

³³ Divandaki tartışmadan bir ay sonra bu teftiş başlıyor.

³⁴ *Mühimme Defteri, Hüküm 101, s. 65.*

³⁵ Dört müfettişten birine ecel erişirse teftişi tatil etmeyip üç kişiyle aynen devam edilmesi, durumun İstanbul'a bildirilmesi.

Mısır Beylerbeyine ve Nâzır-i emvaline gönderilen hükümde:

İddia 25) Mısır Defterdarı Cânım Hamzavî öldüğünde nukud, emval, esbab, emlak ve davardan neleri vardı, mîriye ne miktarı zabtolundu, ne kadarı Hind seferine sarfedildi? Cânım Hamzavî'nin evkafı araştırılsın vakıf malları kendi mükü olup sonra vakıf mı yapılmış, ne tarihte vakıf yaptı nereye vakfetti, her bir vakıftan yılda ne hasıl olur? Bütün bu husular iyice araştırılsın

İddia 26) Hüsrev Paşa Mısır Beylebeyi iken İstanbul'a irsal eylediği altından eksik (kesr) gelen 140008 sikke altının ahvali görülmek için hüküm gönderildi.

Bu iki hususun süratla tahkik edilip diğerleri beklenilmeden sonuçlarının gönderilmesi

Nâzır-ı emvale ayrıca ikaz : Nâzır-ı emval olarak irsaliyedeki eksiklik (kesr) meselesi senin çok iyi bildiğin bir konudur. Tamamen hak üzere olup aslını bildiresin³⁶.

Dörtlü teftiş heyetine gönderilen hükümde

İddia 27) Hüsrev Paşa'nın Süleyman Paşa hakkında mîrî malı ve başka hususlara ait ithamı.

Merkezin İkazı: Kazayayı teftiş ederken Hüsrev Paşa'yla ilgili bir olumsuzluk farkederseniz, gelen emirde bu husus zikredilmemiştir demeyiniz hiç geçikmeden ihmal etmeden araştırınız ve İstanbul'a arz ve i'lam eylesiniz³⁷.

Mısır Beylerbeyi ve Mısır ve Haleb kadılarına gönderilen hükümde,

Hüsrev Paşa verdiği defterde

İddia 28) Süveyş'de bina olunan donanma-ı humayuna emin olan Ali Çelebi'nin mübalağa yolsuzluğu (beliyyatı) olup, eski müftü ve kadı olan Mevlana Şeyh Muhyiddin bu hususu imzalı olarak İstanbul'a göndermişti.

Bunların etraflıca tesbit edilen yolsuzluğu (bel'iyyat ve ketmiyyatı) araştırıp, yazıp İstanbul'a arz eylesiniz³⁸.

Mısır Beylerbeyine gönderilen hükümde,

İddia 29) Mısır Beylerbeyine gönderilen teftiş mevzuu ile alakalı bu nihaî hüküm doğrudan Hüsrev Paşa'nın adamı Canım Hamzavî ve oğlu Seydi Yusuf'un vakıfları ve miriye ait borçlarının teftiş edilmesi, bu konuda Hüsrev Paşa'nın onu temize

³⁶ *Mühimme Defteri, Hüküm 102, s. 86.*

³⁷ *Mühimme Defteri, Hüküm 103, s. 86-87.*

³⁸ *Mühimme Defteri Hüküm 107, s. 88-89.*

çıkaran raporuna itimat etmeyip bizzat konunun araştırılması ve Divan-ı Humayuna bildirilmesiyle ilgili hüküm olup tarihi bulunmamaktadır³⁹.

Sonuç olarak, XVI. asır ortalarında devletin güç ve iktidarının zirvede olduğu, bürokrasinin yerleşmiş, hak hukuk kavramlarının Batılı gözlemcilerin bile hayranlığını çektiği bir dönemde bu ve buna benzer tahkikatlar bir çok bakımdan değerlendirilmeğe layık niteliktedir.

Bu tür olayların o asırda nâdir olmadığı, değişik örneklerinin bulunduğu bilinmelidir. Başka mevzular bir tarafa sadece Mısır eyalet gelirlerinin tahsili ve yerli yerinde sarf edilmesi, irsaliyesinin gönderilmesi mevzuunda bile o asırda kaç tane tahkikat bulunmaktadır. Bu tahkikat devlet bürokrasisinin işleyişi, takibi ve gösterilen hassasiyet bakımından dikkat çekicidir.

Burada şikâyet konusunun araştırılması farklı görevler ifa eden dört ayrı yetkiliye havale edilmesi devletin bu konulara verdiği önemi gösterdiği gibi, defeatle kendilerinin diyanet, emanet, istikamet sahibi olmaları sebebiyle, bu tahkikatın kendilerine verildiğine vurgu yapılması da dikkate değer bir noktadır.

Ayrıca hemen her iddia ile ilgili sorulması ve araştırılması gereken hususlarla dair onlarca soru teftiş heyetine hatırlatılmış, bir harfin dahi atlanmadan bütün tahkikatın deftere yazılıp merkeze gönderilmesi istenmiştir. Konunun tahkikinde birinci derecede Mısır Divanı defterlerine, eksik kalan hususlarda Divan-ı Humayun defterlerine müracaat emredilmiştir. Bu meyanda şahitler dinlenmesine, mahallinde tahkikat yapılmasına sıklıkla vurgu yapılmıştır. Bütün bu safhalarda kimsenin tesiri altında kalınmaması ve kimseden korkulmaması gerektiği tenbih edilmiştir.

---

³⁹ *Mühimme Defteri*, Hüküm 125, s. 101-103.